

Ruxandra Cesereanu

Fugarii

Evadări din închisori și lagăre în secolul XX

Pentru beneficiul mea intemei, Violete Cesereanu (n. 1944), preot greco-catolic și fost deținut politic, doborât către m-aș spuneat amprentelor legate de Oulag și de violențele polițice din secolul XX. Fără acest lucru răzbunnic și pînă înzestrat din punct de vedere științific nu ar fi existat niciodată latura mea de analistă a mentalităților.

POLIROM
2016

Cuprins

Multumiri / 6

Argument / 7

I

„Strămoși” celebri • Peripetii, drame, năstrușnicii • De la apostolul Pavel la Casanova și la sclavii negri fugari / 13

II

A iesi • Mistica evadării • „Decaloguri” diverse / 29

Sensurile evadării. Legitimare a vieții • Terapie a individului și recuperare a identității • Pedagogie și morală • Opoziție față de Putere • Pedeapsă și răzbunare / 36

III Portretul evadatului

Strain, proscris, pelerin • Inițiatul • „Animalul de noapte” • „Eminențe cenușii” și practicieni ai evadării • *Desperado, pícaro, trickster* • Folclorul fugarilor / 45

Psihologia evadatului. Febrilitate și sânge rece • Vise premonitorii și profetice • Sufletele morților călăuzitori și dimensiunea psihopompă • Halucinații și umbre • Invocarea unor instanțe divine / 53

IV

Săpătorii de tunele: „oameni-cârtiță” și „furnici” • „Pinguinii” ajutători • „Castorii” și „șobolanii” prin canalele de scurgere • „Minerii” / 63

Frații lui Icar • „Zburătorii” improvizati și „săritorii” • „Alpiniștii”, „acrobații” și „oamenii-păianjen” / 76

„Maratoniștii” și „globe-trotterii” • „Infanteriștii noptii” / 83

„Bicicliști”, „autostopiști” și „feroviari” • „Barcagii”, „plutași”, „corsari” și „înotători” / 94

Marile evadări și revolte colective • Evadarea cu sens justițiar și belic / 98

V

Tipuri de evadați

Războinicii de meserie și războinicii nativi / 117

Aventurieri, romântici și evadați întâmplători / 124

Recidiviștii obstinați / 130

Evadatul constant, evadatul deplin / 139

Evadatul devenit *guerrillero* / 143

VI

Arta de a fi *trickster*

Păcăleli geografice • False planuri de evadare • Falsificatorii de documente • Boli improvizate • Identități amăgitoare •

Deghizări și travestiuri • Cai troieni • Paiațe-substitut •

Înșelăciuni numerice • Pariuri • Amăgiri mentale și morale / 147

Rolul imaginației / 166

VII

Intermediarii

Buni și răi • Răii convertiți • Răii prin înclinație • Neutralitatea inexistență / 173

În loc de final. O antropologie a evadării: povestea lui Ion Ioanid / 183

Addenda

Lena Constante – evadarea mentală și mecanismele ficționalizării / 193

Bibliografie / 203

„Strămoși” celebri • Peripetii, drame, năstrușnicii • De la apostolul Pavel la Casanova și la sclavii negri fugari

Pentru cine a fost pasionat în adolescență și copilărie de istoria evadărilor nu este greu de ghicit că Alexandre Dumas și al său roman *Contele de Monte-Cristo* (unde Edmond Dantès evadează spectaculos din Château d'If) au reprezentat numărul unu în top, secondeți fiind de romanul *Papillon* de Henri Charrière, autobiografie de ocnaș și fugar a lui Charrière, care are la activ unsprezece evadări din Guyana. Cartea, consacrată ca bestseller, apare în 1969, aşa încât se poate vorbi despre o modă și o obsesie *Papillon* din 1969 încocace. Foarte citite și cu impact au fost și memoriile lui Casanova, evadat de marcă din închisoarea venețiană Piombi. Literatura acestui tip de mărturisiri a fost marcată de-a lungul timpului și de experiențele sclavilor negri fugari de pe plantațiile americane (înainte de abolirea sclaviei), apoi ale deportaților în Guyana (sau în alte zone exotice), precum și de, la capătul celălalt al lumii, experiențele deportaților evadați din Siberia în timpul țarismului, dar și ulterior. În secolul XX, memorialistica evadărilor a depins mai cu seamă de cele două războaie mondiale, precum și de diferitele sisteme de represiune care au încarcerat un număr uriaș de deținuți politici și rasiali. După cel de-al doilea război

mondial, în Franța, de pildă, dar și în Marea Britanie ori Statele Unite s-au format o serie de asociații ale prizonierilor evadați de război din lagăre germane și colonii de muncă (aceștia au primit diplome și medalii de evadați). Numai în Franța numărul foștilor prizonieri de război care au încercat să evadeze (indiferent dacă au reușit sau nu) a fost aproimat între 50.000 și 70.000 (Durand, 1981). Sistemele de represiune care au încarcerat deținuți politici ori rasiali s-au manifestat în principal prin intermediul Gulagului (în URSS, dar și în celealte țări satelit ale Moscovei), al lagărelor naziste (și japoneze), al Juntelor militare din America de Sud, al regimurilor dictatoriale din Orient (China, Coreea, Vietnam, Cambodgia etc.) sau din Africa.

Foarte rar evadații din secolul XX au izbutit să țină un jurnal al evadării lor. Cazurile evadaților cu jurnale au depins strict de experiența prizonierilor de război (cam 5% dintre ei au avut astfel de „jurnale de bord”). Deținuții politici evadați nu au avut cum să facă astfel de notații, pentru că erau lipsiți de mijloace și aveau o condiție mult mai dură decât prizonierii de război. În general, aceste jurnale s-au dovedit a fi „carnete de drum” sau „jurnale de marș”, care descriu fuga dintr-un spațiu punitiv. Autorii acestor jurnale conștientizează insolitul condiției lor (de „exploratori”) și insistă să-l imortalizeze; își dau seama de condiția lor de martori și subiecți ai unei experiențe-limită. De aceea, evadații nu notează meditații filosofice, ci fapte concrete legate de hrană, somn, îmbrăcăminte, drum etc. Când sunt recuperăți, aproape niciodată nu lipsesc represaliile din partea autorităților, chiar dacă acestea sunt nuanțate și depind de fiecare caz în parte: umilire, tortură, execuție. Există chiar câteva cărți-panegiric pentru evadații care au murit în timpul evadării sau pentru cei care au fost executați după

recapturarea lor de către autorități. Majoritatea evadărilor din secolul XX nu s-au considerat nici eroi, nici supraoameni (*supermen*), dar cazuri de emfază ori de orgoliu al evadării au existat. Toate evadările sunt în general relatate ca niște povești încărcate de suspans, după cel de-al doilea război mondial creându-se chiar o modă în acest sens, de a publica texte și cărți cu iz de aventură insolită. Unele mărturii sunt însoțite de ilustrații școlarești, amatoricești, ale condițiilor de evadare, scopul lor fiind și unul pedagogic.

În cele ce urmează voi panorama câteva dintre cele mai famoase evadări sau încercări de evadare dinainte de secolul XX. Multe dintre ele pot fi considerate rocambolești și burlești, altele sunt dramatice. Varietatea lor este infinită, de fapt, și tocmai în acest lucru stă farmecul experiențelor relatate (pe diferite căi și filiere) de actanții aventuroși ai respectivelor evadări. Unii dintre fugarii din secolul XX au citit, la vremea lor, câteva dintre aceste evadări celebre și, poate, inconștient sau, dimpotrivă, asumat, modelul acelor evadări a funcționat mental și psihologic într-un sens epigonic pozitiv.

*

Una dintre evadările intrate în legendă, întrucât creștinismul a construit demonstrativ pe această mitizare, este aceea a apostolului Petru din închisoarea lui Irod, în Ierusalim, aşa cum apare descrisă concis în Noul Testament. Paznicii apostolului adorm ca prin minune, iar Petru este trezit din somn și salvat de un mesager al lui Hristos, care îi cere să-l urmeze, după ce apostolul observă că lanțurile cu care era legat la mâini s-au rupt. Apostolul consideră că este vorba despre o secvență onirică, iar mesagerul îl călăuzește în afara închisorii, iar mai

apoi dispare. Este vorba despre o evadare cu substrat mistic, pentru că ea constituie fundamentul credinței apostolului Petru și una dintre minunile consacrate și promovate de creștinism. De altfel, nu e prima evadare de acest tip: înainte de a fi fost închis de Irod, apostolul Petru fusese închis și de arhiereul evreu, fiind salvat din închisoare de același înger al Domnului. În ambele cazuri, el nu este un evadat activ, ci unul pasiv, făcut să evadeze, salvat de o entitate divină, în scop protector și mistic.

Fac un salt amplu în timp, de mai multe secole. Un alt caz faimos de evadare este acela al lui Benvenuto Cellini, bijutier și sculptor celebru, pătimăș ca fire, acuzat că ar fi ofensat papalitatea prin deturarea unor bijuterii care i-au fost comandate. El este închis în 1538 în Castelul Sant'Angelo din Roma de către papa Paul al III-lea (Alessandro Farnese). Încă de la începutul detenției sale, Cellini este sfidător, anunțându-și temnicerii că va evada cu orice preț și că „va zbura” din castel. Cellini reprezintă tipul evadatului coleric, chiar fanfaron, dar care este actant real și asumat în încercarea de a scăpa din sistemul de încarcerare. Din pricina amenințărilor detinutului sau fiindcă presimte ce se va întâmpla, guvernatorul închisorii Sant'Angelo îl visează pe Cellini evadând ca un liliac. Conform premoniției (metaforic și simbolic), Cellini evadează cu ajutorul unei frânghii făcute din așternuturi legate între ele, coboară pe donjoane și creneluri, se accidentează și zace inconștient o vreme, dar până la urmă reușește să se salveze. După un timp va fi recapturat și închis, de data aceasta într-o subterană, până când va fi eliberat cu ajutorul diplomaților regelui Francisc I al Franței, monarh care îl dorea pe Cellini la curtea sa de estetă.

Regina Maria Stuart a evadat atunci când a fost închisă, în 1568, în castelul Loch-Leven din Scoția. Castelul era încunjurat de ape, astfel încât evadarea ar fi fost imposibilă dacă regina nu ar fi fost ajutată de oameni din exterior. Prima tentativă de evadare eşuează, încrucișat regina este recunoscută (după finețea pielii mâinilor ei), în schimb, cea de-a doua tentativă izbutește.

Multe alte personaje istorice ori aventurieri politici izbutesc evadări spectaculoase. Marchizul de Sade evadăză, la rându-i, în 1772, din fortul Miolans, unde era încarcerat; dar nu va izbuti să evadeze din Bastilia sau de la ospiciul Charenton. În secolul al XVIII-lea, unul dintre cei mai spectaculoși deținuți, care, ori de câte ori se afla în închisoare, nu știa decât să încerce obstinat să evadeze, este baronul Trenck (evadările sale famoase au avut loc în 1746 și 1755). Acuzat de Frederic al II-lea al Prusiei de trădare și încarcerat punitiv, baronul a avut parte de mai multe detenții. Obsesia lui a fost, aproape de fiecare dată, săparea unor galerii subterane din carcera unde se afla. Unele dintre aceste tunele nu au fost finalizate niciodată, pentru că baronul era mutat des dintr-o celulă în alta; alte tunele au fost descoperite din cauza neglijenței săpătorului, fiind acoperite de temniceri. În cele din urmă, baronul Trenck a izbutit să sape o galerie prin care ar fi putut fugi din fortăreața unde se afla, dar, încrezându-se în temnicerii săi, le-a deconspirat el însuși tunelul camuflat, în care depozitase toate cele necesare evadării (haine, arme, acte). În memoriile sale, baronul Trenck descrie minuțios felul în care săpa subteranele, depozita pământul, pilea gratiile de la fereastră etc. Baronul Trenck a fost, probabil, cel mai aplicat om-cârtiță de dinainte de marile evadări prin tunel din secolul XX.